

(39)

1989

אָפְשִׁירָה וּמַפְתָּחִים

■ רצץ הסברה ■

ש"י עגנון וייצרתו

מאת

הלל וייס

ליידי פרופ' רואן מירקין

בחוברת זו תמצא עין קצר בזיקה שבין האיש עגנון וייצרתו. זהו נסיוון לערוך על מניעים נפשיים, מקומים ותרומותם לחיוי עקרונות יסוד וביטויים הספרותני, שבאמצעותם ניתן לערוך על תופעות מרכזיות בכלל היצירה: כיצד תפס עגנון את עצמו ואת יצירתו ואיזה ביטוי של ממש יש לבך ביצירה עצמה; נושא השילוחות האישית; תודעת הנבחרות; המיתוס והפרטי והמתיחסים הדסובבים אותו, ככל שהם כלולים בביוגרפיה וככל שיש להם עדות ביצירות. מבונן העיוני הקצר מתימיר להתחרות בעבודות הגדלות והחוויות שכבר נעשו בתחום זה, ובפרט ספרו המונומנטלי של ארנולד אנדר "נובליגיה וסיטט" מ-1968, שנתפרסם בשפה האנגלית, ספרו של גרשון שקר "אמנות הסיפור של עגנון" (1979), ועובדתו הקצרה והתיאורית של אבינועם בראשי [ביוגרפיה], חוב' א' בקורס "הרומנים של עגנון", האוניברסיטה הפתוחה, 1988]. העיון שלහן מכובן לשוחר עגנון, למורה ולקרוא דמנטה להבין אחרדים ממאפייניה של כל יצירתו ומהפץ לו מפתח נוסף לבוא בשעריה.

השכתיים והפרנסאים; המתנוגדים לעומת החסידיים; וכן משבילים, ציונים סוציאליסטים, אנרכיסטים ומטבוליטים – כל אלו מצוים ופועלים ביצירת עגנון כמו ביצירותיהם של סופרים אחרים שהתחמודרו עם עולם העיריה היהודית במזרח-ארופאה. אך בשונה מעמיינו שקרמווה ואחרו, עגנון משלב באמנותו עדרה של היסטוריון, המנסה להציג את הטוטאליות של העולם היהודי מבלוי להציג מרדי את הביקורת בנוסח שלילת הגוליה של מנדלי מוכר ספרים, אם כי ישן גם יצירות שהביבורת החברתית היא עיקרן. כדי מאורעות ההיסטוריים וגדרים מושלבים בתולדותיה של יהדות פולין ותולדותיה של בוטשאש, כגון סייפור גלגוליה של הקהילה, הקשור ברצוניה של קבוצת יהודים מקהילות שו"ם (שפיארא, ורמייז ומגנצע) מhalb הרין בתקופת בוטשאש, וגם סייפור גלגוליה של הקהילה תועה בדרכה ומגיעה לנهر טריפה, הדוחזה את בוטשאש, ולנה בארץ פולין "כל לילה של גלות". מנהגי הקהילות העתיקות בביטוי של חי מופת, הגעוגעים לאוטופיה, להלכה הדרורית – זאת שטרם נשתחבה על ידי זרויות הגלות, הגעוגעים לעולם שלפני החטא, לפני המבול, שורדים ביצירת עגנון בכל שהוא משתרגת על פני בוטשאש ותולדותיה, בעיקר מגזרות ת"ח וט"ט (1649-1648), שהיו בחורבן המבשר את החורבן הגדול מאות שנים אחר-כך, במלחמת העולם הראשונה, ואת השואה הנוראה מכל מלחמת העולם השנייה – שואה שהיא רק פיתוח של העולם השטני שביעבע במשך מאות שנים על אדרת הגולה ובפולין בעיקר.

עגנון נמשך אחר כל טיפוסי היהודים וסוגי הרזונות ובכל אחד מהם מצא את כוחו ויחודה, אף על פי שיש לו, כמובן, מערכת ערכים גלויה ומשתמעת, לפיה העופתו משנתנות בהתאם להקשרי היצירה. לדוגמה, ביצירה כמו "הנידח", העוסקת במסבך שבין מתנוגדים לחסידיים, ישנו יחס כפול ומשתנה לשתי הקבוצות. אך לא רק לגביו חסידים ומתרנגים הוא מעציג כאילו יחס משנתנה, אלא גם לגביו ציונים ואנטי-ציוניים, אנרכיסטים וטיפוסיים עממיים. הבהיר למדנים, אנשי ההלבגה וטיפוסים עממיים. הבהיר לראות את האמת שבכל ישות ואת היחסיות שככל התופעות החברתיות מול אמת גדולה מהן, אפשרה לעגנון לעצב, בין השאר, עולם חברתי מיוחד במינו.

שנואל יוסף עגנון הוא גדור המשקרים העבריים בכל הזמנים. אין דומה לצירתו מבחינת עומקה, מרכזיותה, המודרניות שבה, יחד עם זיקתה העקרונית לכל רובדי המקורות העבריים והיהודים לדורותיהם. בנוסף על המקורות הללו קולטות יצרתו ומטמיהה בתוכה שפע של השפעות מתוך הספרות האירופית בת-הזמן. תחומי התרבותו של העלילה במקורי תרבויות שונים – בעיקר פולין, גרמניה, ירושלים, לרבות השפע של מקומות משנהים ומחוזות דמיין; התקופות השונות, אותן היא מדברת; חזישיה האסתטיים; סוגיה הספרותיים והקפה (עד עתה נתרפסמו 21 כרכיים) – כל אלה מעמידים את הקורא בפני השתקפות אדירה של עולמות וצירופיהם. רבות מיצירות עגנון דוחסota בשפע של לשונות ומשמעות מרבבות זו על גב זו, בתוך היוצרים נשמעים קולות שונים ומנוגדים, המייצגים הגדים רבי-ALTHOCHE ותמונה מושׂתען, חולמות וסמלים. כדי להבין מטהו מתחם עצמת היצירה וייחודה יש להסתיע במורים, בספריו ביקורת ומחקר ובחוקרים. הקורא עשוי בנקל לכروع תחת גטל המשמעויות, המקורות והромזים ולא להבהיר כלל ביצירה שלפניה, בשלמותה ובזופיה. יחד עם זאת, על אף המרכזות והלשון המכמו-מיושנת, גם ילד קטן עשוי ליהנות מהמעשיות הרבות הכלולות בכתביו עגנון. כך, גם אדם מבוגר, שאינו מכיר את מקורותיה של יצירה זו, יוכל ליהנות ולהבין חלק ניכר מהמשמעות שביצירה ולהתפעם מיהודה.

עריסתו של עגנון

עגנון נולד לאביו שלום מרדי הלוי טשאטשקי ולאמו אסתר לבית פארב, בעירה בוטשאש שבגליציה המזרחית. מועד לידתו חל, כמובן, בי"ח באב תרמ"ז, 8 באוגוסט 1887, ומועד פטירתו בי"א באדר א' תש"ל, 10 במרץ 1970. בשנת 1966 זכה עגנון בפרס נובל לספרות (יחד עם המשוררת נלי זאקש).

בוטשאש נמצאת באזורי גבול שעברו עליו התהפוכות ההיסטוריות שונות. העיר הייתה שייכת פעמי פולין ופעמי לממלכה האוסטרו-הונגרית. ביום היא נמצאת בתחום ברית-המועצות. תולדותיה משקפות בתקופותיה השונות את מכלול הזרמים, התנועות והדעות האופייניות לעולם היהודי, כמו יהדות הרכבת לעומת

ארץ-ישראל וירושלים, זו של מעלה זה של מטה, מהות מוקדים ביצירת עגנון. כך גם שנות העליה השנייה וגבורה והשנים שבין מלוחות העולם, וכן המדינה וכל שקרים לה וממנה את קיומה. מוקד נספּה הוא שנותיו שהוציאו בגרמניה מ-1913 עד ל-1924.

יסודות הייצירה

היסודות הרומנטיים שביצירתו של עגנון, הנוטלניה וההתרפקות על העבר, משלבים ביטורות האקסיטנטיאליים, המתמודדים עם שאלת משמעות החיים כאן ועכשו לגבי המספר המתודה... המנגנון האירוני מתוך בין דגושב לבין המgoחך. מנגנון זה שורה תדרי בכל יצירותו. וمعدן את דמוית הייסוד שעגנון עיצב ביצירותו.

שם"ח מלאו מאה שנה להולדתו של הספר, על פי התאריך שעגנון צין באופן עקי ביום הולדתו, הוא התשעה באב תרמ"ח, או על פי טימן שנית באותה שנה – שנת תרכ"ם צין. במקביל לכך הוסיף וטען, אם כי מתוך קרייצה לשומע, שתאריך לידתו הלועזי הוא ב- 8.8.88 (1888), למרות שידע שהתאריך העברי והתאריך הלועזי המצוינים על-ידיו אינם חופפים. התמדתו של עגנון בזיוון תאריכים קבועים כמו חייו, אינה אופיינית רק לו. גם ביאליק, דרך משל, תיארך כתיבתו או פרטום של חלק מסוינו בתאריכים רב-משמעות בלוח השנה.

המשותף לשני היוצרים הגדולים בנקודה זו הוא הרצון לברוא מיתוסיהם עצמים חיו אותם כמעט כמעט ואובייקטיבי. כך גם נהג עגנון לגביל "ג בעומר שבו, כנראה, אריעו כמה מאורעות מרכזים בחיו, במועד ייחתו ארעה, נישואיו ובפרט שירותו הראשון בעברית "גיבור קטן", שנכתב לבוגר לג בעומר, והפרק באחרית ימי, בפרשנותו העצמית של עגנון, למן שיר הקדשה למסורת. מעין אותן המכובן את ייעודו עלי אדמות.

יום לירתו הרשמי של עגנון – תשעה באב – הוא לפי מסורת ישראל יום החורבן של בית-המקדש, הראשון והשני, ובימים זה, לפי ספרות המדרש, נולד המשיח. תפיסה זו משקפת את הרעיון הריאלקטי, לפיו מן החורבן צומחת הגאותה. עגנון, ששזר את חייו בתוך מיתוס המשלב את חייו ואת חייו האומה, ראה בעצם לירתו בתשעה באב ביטוי לשילוחות שהיא צו ההשגה. החורבן הלאומי נסתמך בפרשיות אוטוביוגרפיות בחיה

הסופר, שעוצבו בדרכים שונות ביצירותיו, והקלעו עליו את התפיסה המיתית של חייו ושליחותו. ב-1924, בזמן שהותו בהמבורג שבגרמניה, נשраф שם ביתו בלילה, לאחר שחזר לגרז' בירושלים נפצעה דירותו ברעש של שנת תרפ"ז ולאחר מכן נפרץ ונשוד ביתו שכשונת תלפיות בפרעות תרפ"ט. בשתי הפעם נגרם לעגנון, ליצירתו ולסיפורתו נזק שרומה היה כי לא יתרחב עליו לעולם. בהמבורג נשраф, בין השאר, כתבי-יד מוכן לדפוס של רומאן בן 1000 עמוד בשם "בצורך החיים". את הרשיפה ההיא הוא תפס בעונש על התמודדו לשבת בגלות לאחר שירד מהארץ ב-1913 (וחזר אליה רק לאחר חורבן ביתו). בפרק ניכרים בחיו ננד עגנון מדריה לדירה, והדבר מוציא את ביטוי האובייסטי ביצירותו. שתיים מהן מופיעות תחת הכותרות "הבית" ו"mdirיה ליריה".

עם זאת ידע עגנון, בד בבד עם גישתו המיתית, להישמר מהתפיסה עצמית משיחית מודגשת מדי. ההומו, חוש הביקורת העצמית, ההتابוננות האירונית והספקנות לא התירו לו להיסחף אחר הנטיות המשיחיות.

ליצירת עגנון טיפוסית תפיסת זמן מגלי ומושגת, בו חורים ונשנים מאורעות בחיי אדם בכחיו העם, כמו בפרשׂת שני בניה של תהילה, שמתו במרקם שנים אך באותו יום – ערב בר-מצווה שלהם, בעונש על חטא הסב. וכלשונ הגיבורה: "כל אדם נדרש לו את מי שיכיר ובאייה זמן יכיר אותו ובאיו סיבה יכיר אותו" [זהלה, "עד הנה", עמ' קע"ח]. אין זה רק אימוץ של נוסחה טיפורית מן המעשה התלמודי-מדרשי היודיע על חולדה ובור, שלפיו ערי שבאותה אהבה ינקטו ויונטו בגל השבעה שחוללה. תפיסת הסדר המוחלט בכל יצירתי והעונש, היא מסדר ערכי המוחלט בכל יצירתי עגנון. תפיסה זו אפשרית מכוח עקרון הזמן המקודש. לצורך תפיסת הזמן המקודש קיימות תפיסות מנוגדות, מאים ומתחרות, לפיהן באילו "ארץ ניתנה ביד רשע", באילו תשכח של הקיר"ה (הקיסר יורם הורד), וכי השלוחים או מלאכי החבלה כוחם רב משל קומם. לעיתים המזוקה חריפה עוד יותר, עד כדי הבעת החשש באילו "נטרוקנו השמים", כפי שהולך וקורא גמו בסיפור "פתחי דברים". דומה כי העולם נתן בידי כוחות טנניים, בידי התעלול והמקהה. לפתח רובץ האבסורד. מתח מתמיד שרוי בין משמעות

"ולכלבן". הדמיות הללו הן חלק מהפרשה הטרוגנית המשקפת את הקרוע שבין עבר נחות, הנושא עינוי אל אדרוני, לבן יונצ' נרטיסיט עז-פנימם. תוך כדי עבודה העתקה המיגעת, הכוללת אלפי ציטוטים מכל הספרים והמרקורים בכל כתבי, תר עגנון לא לאות אחר ביטויו האישית, מתוך הכרת ערך עצמו, העולה בדרבי וידיו שנות ונטפלות, מהן גליות ומהן סמוויות.

במובן-מה היה עגנון בן נאמן לנוסח ההשכלה בגליציה. הוא חشد מביעים לא אוטנטיים שהתיימרו לייצג דפוסי מסורת. הוא לעג לטאיפסות פאתיות מאור והתקומם נגדן בדריך של הבהעה הומוריסטית שכלה יצירות סאטיריות וairoוניות ברמות שונות. החיבור והשלילה כלפי גילויים ועיוותים שונים של האמונה הדתית וביטוייה בחיסטוריה של העם היהודי הם מסמני הסכוך המתמיד בתוך כלל כתבי עגנון. עגנון דרש את חייו ואת חי האומה כמין משלים האחוים זה הבוה.

עגנון חי בתוך המציאות של המשל ונתן לה מעמד אובייקטיבי, שלפעמים היה פוקע. הוא התמודד עם המציאות הספרותית שברא בעם יוצר רותת, ישות של ממש. בתוך יצירת עגנון מהרודהים קולות רבים ומוקטבים, כשההעקרירים שבהם הם קול של שמואל וקול של יוסף, שמותיו של עגנון, שני קולות מתחרים. ר' יוסף בן חמיו של הגבאי אהוב היה את הבדיחות, נפלה הלהצה לתוך פיו לא טמן אותה תחת לשונו... ר' שמואל בכורו של הגבאי שהיה קשיש מרודו ר' יוסף בכמה שנים היה שונא את הבדיחות, כל שכן לגבי דברים שברושה. אומר היה ר' שמואל, בדיחה אחת דוחה מהה מעשים" (על משקל המיראה: ליצנות אחת דוחה אלף תוכחות) [עיר ומלאה", עמ' 87-88].

שני הקולות העיקריים והמנוגדים, שמואל ו יוסף, יוצרים ביןיהם ברמות שונות של מודעות את מקהלה הקולות המתגוננת ביצירת עגנון. השמות מבטאים כוחות אוטונומיים ומוקטבים, שעגנון אינו נותן יתרון מוחלט לאחד מהם, שהרי בפרק היהת חרלה יצרתו. ישנים כМОן זאנרים שבاه הוא מתמקד בחלק מהקהלות, ובאחרים הקולות מתחלפים ללא הרף, כפי שהזכר מונח, למשל, ברומן "הכנסת כליה". הראייה הבפולה, המכעת-סימולטנית, היא מיסודות היצירה העגנונית. שמואל ו יוסף מייצגים תוכנות שונות ומטוכסות.

ה חיים, הבריאה והיצירה בין היצירות המשמעות מתח זה הוא ספק האנרגיה העיקרית ליצירת עגנון.

היצירה כפולחן

ביטוי מובהק נוספת למסורת הדקדשה המפעמת ביצירת עגנון ניתן לראות במסמאות הפולחניות שעגנון ניסה להעניק לצירתו, ובנסינו שלבנה חלק מעשה הספר של העם היהודי בכל הדורות. בפרט מבטאים זאת ספרי הליקוטים שלו, בהם אוסף של מובאות סביב נושא מרכז, כמו הספר "ימים נוראים", או "אתם ראים", העוסק במעמד הר סיני. הוא תפס והציג את דילקטים הללו בכתביהם השיביים לארון הספרים היהודי מקדמת דנא. עוד יותר משנה הליכוטים הללו ניתן לראות בפתח מרכז ליצירת עגנון את ילקוטו הגרול, שבאיסופו עסק לסייען במשך עשרות שנים, הוא הספר "ספר סופר וסיפור", שמהדרתו הראשונה המכזיקה בת 100 העותקים יצא לאור בתרצ"ח (1938) ואילו מהדרורה המורחבת, כבב 470 עמודים גדולים, יצא לאור לאחר מותה, בשנת תשל"ח (1978).

בספר זה מנסה עגנון לעקוב אחר תולדות הכתב, הדאות והספר העברי ולעמוד על גROLת ספרים וקדושתם. הוא עוקב ומאיץ באמצעות המובאות הנבחרות השקפות ומיתוסים, הקשורים בקדושים האוטיות ובחכמה האצורה בספרים ובספריו החדשן הזרים. כמקובל במסורת ישראל בהסתחות ההיסטוריה, עגנון ייחס לאותיות כוח כמעט מagi, ברוח הרעיון הכלום כבר בפסקה השני של ספר בראשית, לפיו ברא הקב"ה את העולם במאירה, שאינה אלא צירוף של אותיות. עגנון במצרף אותיות קודש, התלבט בין תפיקדו כמעתיק, במלקט וסופר סת"ם (ספר של ספרי תורה, תפילין ומזוזות), ובמסגרן (המוסר מסורת מדור לדור), לבן ביטוי אישיותו המיחדר והאנדריבידואליות שלו כאמן.

מגילות זאת יצירות כמו "עגנות", "אגרת הספר", ולמעשה כל היצירות שבהן נזכרים אמנים ואומנים, כמו "תmol שלשות", שם יש שתי הוויות קרובות, הויה היצר והויה המעתיק. זה מול זה עומדים היוצר בלוקוף, היצר האמן, שנפטר בגיל צעיר לאחר שגילה בתמורה שצייר את סוד החיים והמוות, ומקבילו המורדר, "המעתיק", יצחק קומר, שהוא רק "צבע"

אל עצמי". בסיפור זה, הנושא במהלכו ל"ממוואר" (עיבוד אמןותי של זכרון) ולמסה, מתיחס עגנון לפרקים שונים בחייו – החל בילדותו דמוקרמת ועד לקבלת פרס נובל, וקשור את כולם לפרשת "גיבור קטן", שבה נחשפות התgebשות הסמלים, קיבלת על הייעוד והתקדשות, המציגות את תחוות השילוחות "ליירות חיצים בשטן", וכן המניעים והזחף להראות לעם נפלאות לצד הבשلون ההכרחי ותיירצוי. שיר זה ובפרט הפסיכולוגיזציה המאוחרת שנבנתה סביבו, יש בהם, בין השאר, כדי ללמד על אישיותו ומורשתו של הסופר.

סיפור-רshima זה עוסק בביוגרפיה הרוחנית של עגנון ומתגלגל, בחילוקו הראשון, לנושאים שונים, ובו בונה-מתאר המחבר את התגלתו והקרשתו לסופר בישראל במעמד חזוני השקול לפיטרתו והסתלקותו של התנא רבי שמעון בר-יוחאי בלאג בעומר. עגנון בן ה-82 שוחר קבוצת מעגלי חיים סביבו השיר.

ברשימה זו מעצב המספר את השטן בכוח פניימי, העולה מתוכו בצל' ומאים עליו. יומם לאג בעומר, יומם הסתלקותו של התנא, הופך ליום הלידה, התgebשות או ההתודעות והקרשת המספר לסופר. אור נגע באור, או כפי שמכינה זאת עגנון לפיה בינוילג' בעומר בקבלה – "הוד שבחדר".

המספר יונק את כוחו מכוחו "זקן אחד" שהוא בינוי לדיוון הרוחני אליו הוא מתיחס. זהו בינויים של הקב"ה, של התנא ושל כל דיוון אב מישראל.

כותרת-המשנה של הרשמה "ישנות גם חרשות" – "הוד שבחדר" – מציגת שילוב-אחד של שני מונחי-על. ביצירת עגנון בכלל יש לשילוב העולמות ביטוי עקרוני של התgebשות על הקוטבות שבין הבלתי-ניתנים להשתלב, כמו גבר ואישה, חיים ומות, ארץ ושמיים, זמן ומקום. יצירת עגנון מבטא את הניסין הבלתי-אפשרי לשלב את צמד הניווגדים. שילוב מונחי-העל פירושו ביטוי של התgebשות על מצב נצחי של עגינות קוסמית. "הוד שבחדר" פירושו תואם מוחלט בהוויה הרוחנית המקוטבת, והוא דומה, להבדיל, למצב אסטרולוגי שבו הכל אומר שילוב והרמונייה. זה מעין מצב של גאולה.

חוויות האור בל'ג בעומר קשורה בפיטרתו של התנא האלקי, רבי שמעון בר-יוחאי. זהה שעת התgelות, כפי שפטירת צדיקים נתפסת בספרות התנאים והאמוראים ומתחפת לאחר מכן

שםואל הוא איש המ מסדר, המרובה והנפהה קמעא (האלאון במסורת הקומית) יוסף לעומתו יותר נגדו בטחונו של שםואל. הוא ממולח וمشקף את המימד של ה"איפכא מיסטברא" (האיירן). גם בשעגנון מספר את תולדותיה של משפחתו, שהלך בדויה במידה זו או אחרת, הוא מעניק תפקיים שונים לשםואל ולヨסף, החופפים לニアגריות המתווארת. יוסף שיר לתהום הדינמי המוריד, לתהום השבתאי ולחותם של ר' יוסף דילה רינה, שהלך לשבות את השטן ולהחיש את הגאולה, ואילו שםואל שיר לתהום המ מסדר, לצאצאי המהרש"א, לעולם הלמדנים והמתנgridים.

תודעת השילוחות – המלחמה בשטן
טהאטשיקס הצעיר החל את הקריירה שלו כסופר רכ比特 שירים, חלום בעברית וחלקם ביזידש. שיריו הראשונים היו תמרורים לנושאים המרכזים עימם התמודד בחיוויל וلتפיסטה השילוחות העמוקה שלו. השיר הראשון שפרסם טהאטשיקס בעברית הוא השיר "גיבור קטן", המתאר ילד קטן עומד על דרגש בבית המדרש בל'ג בעומר ווירה חיצים בשטן.

... ועל הדרgesch של הקלוין
ניצב ילד קטן, ובידו חיצים, קשת ידרון,
וירה לבפי שטן.

...
ואלפי עיניים יציצו ממעל.
מרום יתמלטו דמעות.
ילד קטן! שגיא כה!
עוד לעמך תראה נפלאות.

ל'ג בעומר תרס"ד שי טהאטשיקס.

שיר השני, ואולי הראשון שפרסם בכלל, הוא הבלדה ביזידש על רבי יוסף דילה רינה, החתומה בוטשאטע א' תמוו טרס'ג. כדרך הבלדות, השיר כתוב בחריזה סדרה ומצצלת ומספר כיצד ניתה ר' יוסף לשבות את השטן ולהביא את הגאולה, וכיוצר נכסל לאחר שנענעה לתהונני השטן וננתן לו להריחה מהבושים וכחוצה מכך התגבר השטן והגאולה נסoga.

ל"גיבור קטן" מתיחס עגנון בהרבה וכבהכמה רבה באחד החיבורים שחבר ופרסם סמוך למותה "ישנות גם חרשות", שлокט לתוך הספר "מעצמי"

אך מתחת לכטוט החיצונית הריחי שדה קרב, זירת המאבק שבין ההרמוני למאים עליון. השיר השלישי לאחר "גיבור קטן" והבלדה על ר' יוסף, המשקף את המגוונות שבחרן יצירתו של עגנון, והחזרה חרוזי ירושלים – شيءם, הוא השיר "אהבה נאמנה", שנזכר פעמיים בספר "אורח נתה ללון", ומהוות בו תמרור להבנת צופן היצירה, המבוסס על היחס המורכב לפני האולה ונושא ירושלים ביצירה זו וביצירת עגנון בכללה. "אהבה עמוקה עד שאולה / נשבעתי לך ירושלים / כל אשר לי פה בגולה / אתן כופך ירושלים" (הראשון שצין חשיבות השירים הללו הוא דב סדרן).

בסיפור עלייתו לארץ, אותו מגלגל עגנון בכמה יצירות כמו "ארה של מרום" מ-1910 (לא נלקטה בכתביו), "תולדותי", "חמדת" ובעיקר ברב-רומי "תmol שלשות", יצירתו המונומנטלית, מעציבים חמדת וחילופיו על דימונים שונים, העשויים לשקעם בגולה, או במערה האירוטית. הטעם אותו מציין חמדת לעלייתו לארץ הוא שركבירושלים יכול ליצור יצירה של ממש, רק שם תסוקח המchiaה בין לבני יצירתו. עגנון מציין גורמים נוספים הקשורים בעלייה – גורמים ארציים, סיבתיים גלויים, כמו עניין גיטו לצבע. אבל ציון הסיבה הספרותית אינו חיצוני, הוא העיקרי, וזה סיבה מסוימת, המציינת את המיציאות הפנימית של עגנון, שהיא קשורה בסמל ירושלים במרכזו וכנקודת חיבור של כל המתחים והסתירות, ומפתח החיפוש אחריה והסבירי לגופה עלה היצירה.

בנצייתו-עליתו לארץ מתעכבר עגנון בבית הדפוס שבמלבורג, היא לבוב שבגליציה. הוא מתבונן באוטיות העופרת הרובצת לחוץ משועממות, כל אחת בתאה, עד שיבוא הסדר ויחבר אותן ויתן להן נשמת רוח חיים, עצם החיבור של שתי אוטיות לסימן שיש לו משמעות מיולית, זיוגן והרקרדתו, זהו תפקידו של האמן היוצר, שהוא בבחינת בראה. אם הצלחה האמן שהאותיות לא תהינה עגנות,asha בתוך תא, הרי שהצלחה בשידוך האותיות ובזיווגן ואיזה הצלחה באמן. ואכן היוצרה ותפסת על-ידי עגנון כפעילות אירוטית, כפעולות זיוג גברי בן גואל ראש שבט גדר, אביה של גמולה בסיפור "יעדו ועינם", מרכיב עשרים ושתיים עד עשרים ושבע נערות מחוללות, אלו הן אותיות האלף-בית כפי

בספרות ימי-הביבנים. עגנון רואה עצמו יונק מאותו רגע כל ימי חייו: הוא מנסה לשחרר את חווית התגלות – חווית האור. הסבר מאוחר זה של עגנון בכתב סמור מאד להסתלקותו שלו עצמו (עגנון, לדברי האחות שהיתה עימו בשעה שיצאה נשמהתו, נפטר תוך כדי אמרית "שמע ישראל").

הסביר עולה בקנה אחד עם נסיונותו האחרים של עגנון להבין ולקיים את מכלול המציאות בתוך יצירתו, תוך איזון ושילוב מוקדי יצירה: זמן, מקום ושים (ישיותו: הדברים הקיימים בעולם). הריתמוס שבין נסיונות השילוב, תיאום ההרמוני מתוך כיסופי גאולה, לבין התהליכים המפרקים והמאיניים (מלשון אין) את מגדרי האולה; התהליכים הפסיכולוגיים, האסתטיים והתיאלוגיים בהתקלחותם ובהתפוררותם – אלה הם התהליכים המלויים את היצירה.

ב"הרים וכסא", היירה המטא-ביוגרפיה החשובה, העוסקת בתולדות נשמת המספר דורותרכבים לפניו לידתו, פורש עגנון את התפיסה המיתית הכללית שלו, על תולדותיו לפני לידתו, ילדותו וההקשר הרחב של אדם, עם ועולם. הוא מספר לנו שנשמהתו בחרה להוולד, לאחר התלבטוויות רבות, בדרך שחי עבר הגאולה, מפני שככל ציפייה הסמוכה לשיא היא המרגשת ביותר. כך גם עבר שבת וערב יום-הכיפורים הם מצב שבין השמשות ביצירתו, כשורדים גדולים ממשמשים ובאים. אבל למעשה, מושרש נשמהתו הוא שיר לתקופת השופטים, מפני שהוא, שמואל יוסף הלי, ראה עצמו קשור בראש ובראשו לשמו אל הנביא, שהוא שופט משפט לוי, גדול השופטים בישראל וגודול הנשומות. שופט, לדעתו של עגנון, הוא השליט המוערך ורמו לכך יש באוטיות "פשט" הכלולות בשמו, מה שלא כן מלך, שהוא כבר אינו פשוט ולא סוטה מאידיאל השלמות של עגנון. עגנון העידף לראות בפשטות אידיאל אסתטי טהור, אותו הוא מנסה להשיג בחיו וביצירתו. אידיאל זה הוא מבנה בעקבות מטריות חסידיות "מידת ההשתנות", מצב שבו כל המתחים סולקו או אוזנו וממנו ניתן לחזור ולהתבונן במצבות מתוך שליטה ושלווה, שעולות להיתפס בטעות בשוויון نفس. המאיימים על הפשטות הם שליחי השם, הדימונים איתם מנסה עגנון להתמודד ביצירתו, הנראית, אמן, לפני חזן כנarrant בשובה ונחת,

שצין משולם טוכנר, חוקרו של עגנון. אך אין לדעת אם היזוג הוא מקרי או שמא יש לו משמעות מעבר למקרי החדר-פערמי, וכך גם ליצירה. עגנון תהה כל חייו על משמעות היצירה – האם היא מקיימת או מייצגת אמת המעניקה לה חיי נצח. בכך עולה המשמעות הפולחנית של יצירת עגנון. בעיקרו של דבר יצירתו היא שילוב של מתחים פסיבולוגיים, אסתטיים ותיאולוגיים. המתחים בין היסודות הללו הם שגורמים לפירון היצירה, למתח המחייב אותה.

יצירות ראשונות וחשובותן

היצירה הראושונה של עגנון שנכתבה ונתרפסמה בארץ (1908), כשהנה לאחר עלייתו, נרפסה כ"העומר" של ש' בן-עזין (שמה אלתר גוטמן, הוא אביו של הצייר נחום גוטמן) תחת השם "עגנות". קוראים כמו ברנרד וכירדי'סקי תפטו את הסיפור באגדה נפלאה, כמו אחת מאגדותיו של ר' נחמן מברסלב. עגנון מיטיב להציג את מורכבותו נושא העגינות, שלו שמו ומותו הזרחות עמוקה עמו ותפישתו העצמית בעגנון, כינה עצמו בשם הספרותי עגנון, שם שהפר מאוחר יותר לשם משפחתו הרשמי. על קנותו לשם זה תעיד העובדה שלאחר קבלת פרט נובל הכריג, כי לא יסכים שאדם כלשהו במדינה יוכל לבנות עצמו בשם עגנון, ואף דרש שיוחק חוק מיוחד לשם כך. אותה עגנות פרודוקטיבית ליוותה את עגנון ויצירתו כל ימי חייו, עד שאין לך כמעט יצירה בולטות מפרי עטו שהבנת נושא העגינות אינה מהויה בה מפתח מרכזי, ותהא זו יצירה כמו "הנרגה", "הכנתת כללה", "תלהה", "סיפור פשוט", או "אורח נתה ללון", "תמול שלשים", "שרה" וכו'.

עיקר העלילה ב"עגנות" הוא מעשה היהודי נכבד, הקצין ר' אחיעזר, שנtan עזה בלבבו עלות לירושלים עם בתו היחידה, דינה, ולהקם את שממות העיר מחרובנה – לתקן את הפרוזדור כדי שהיהה לטראקלין. הסיפור מתרכש לבני התהיה הלאומית – הצענות, אך קרוב לוודאי שהמניע לבתיכה קשר בעליתו של עגנון ובתקופת כתיבת הסיפור, תקופה העליה השנייה.

ר' אחיעזר חוטא בכר שהוא מזמן לבתו חתן מבני הגוללה, ר' יחזקאל, ובכך הוא מכיש את בתו הכנסיות ובתי המדרשות שבארץ-ישראל. בינתיים, תוך כדי התקנת ההיכל, נתאהבה דינה

באמן בן אורי, מתקין ארון הקורש, ואף הוא נתן דעתו עליה; אלא שלא לאכתה הארון, שככל כולל היה נתון לה, הסיטה רעטו מרינה. משיסים את הארון, "לא זכר בן אורי את דינה ושכחה". דינה שימה מרימות ארוטוי ליצירת הארון ומשתמה היצרה נתעלם האמן. דינה נאלצה להינשא לר' יחזקאל, ובני הזוג עיניהם וליבם למקום אחר מפני שר' יחזקאל נטה לפיו גורת אביו את אהובתו בפולין.

בסיפור מוצג קונפליקט קבוע ביצירת עגנון: מה עדיף? מי מתחירה במאי? ומי ניזון ממה? האהבה או התורה? האמנות או האמונה? האם עדיף לעסוק בדורש, למדור תורה, לעבד את ה', האם אהבתبشر ודם היא הנזחת או שיש להשתעבד בשעבוד מוחלט לאמנות, ליצירה. השתקעות באחד מהתחומים הללו יוצרת רגש אשמה שהמאנק עימם מלבה את היצירה. עגנון מתייסר: האם נשאת התורה, האם יותר על אהבותו בגין אמונתו ואמונה, האם מעלה באמונתו בגין אמונתו? לטבר הקונפליקטים הללו נהיה עדין שוב ושוב במקול היצירות המרכזיות של עגנון. השילוב בין התוחומים הללו, חוסר האפשרות להgeschmo והתהווה הקיומית המלאה את תורעתה הקרה הזה, מדהoomים ביוטו טראגי מובהק ביצירת עגנון.

"עגנות" מצין מכלול נושאים שהפכו לסימני הכרבר, נושא המשימה הבaltı-אפשרית; נושא המஸל והגospel והיחסים ביניהם; בעיתות שיקוף המציאות; נושא ארץ-ישראל והגוללה; נושא האהבה; נושא המשימה הבaltı-אפשרית; נושא המכשול והшибושים; נושא מעמדו של האמן כאיש קדוש או כשatan מסית, מפתח, מדיח וזונה. לצידו של הסיפור, שהוא עיקרו לנגדה, מעשייה, וכלשונו של עגנון "מעשה רב" ו"מעשה גורא" על-פי מסורות הסיפור החסידי ודומיו, עולה יצירה בולטת אחרת. שנדפסה פרקים-פרקים בהמשךם ב"הפועל הצעיר" (1912) – "והיה העקבות למשורר", שאף היא מייצגת את טיפוסיו של עגנון. על-פי רקעה, נבללה זה הוא לבורה סיפור חברתי: סיפורו של מנשה חיים היזדר, אדם שירד מנכסיו והפרק בczן משוטט, המנסה להביא טרף לאשתו ובמהלך שיטוטיו הוא מוכר נשמו לשלtan, מוכר את כתוב ההמליצה שנתן לו הרב, הוא תעדות הזחות שלו, ובשל כך נבעש. הקבחן לו מכר את המكتب, שאינו אלא השטן, מות. אשתו של מנשה חיים נישאה לאחר על סמן מكتب

ביצירת עגנון כפי שתיתן לראות זאת בספר מרכזי שלו – "הכנסת כליה", הנחשב למין אפוס עממי, סיפור פיקרסקי (רומאן הרפתקאות ותעלולים), בו היגיון החסיד ר' יודיל ווועזא, לפי הוראת אשטו ובמצוות הרבי מאפטא, לשוטט בגיליצה ולקבץ נדוניה כדי שיוכל להשיא את בנותיו. בראיה משולבת ומורכבת רוקם הספר את הייצירה. אנו חווים במרתח דרכ' עוני ר' יודיל, עני הדגלון ר' נתע שותפו למסע, עני הטעונים המדברים ועני המספר, ובלשון המייצגת בעיקרה רובך עממי-פייטי מסוגן, והכולת בתוכה את ערבי-העל של דמות המופת.

דמות זו עצמה היא ראש לשושלת המשתלשת לרומאן המרכזי של עגנון "תمول שלושים", שగבورو הוא יצחק קומר, מצאצאי של ר' יודיל. במידה זו או אחרת כל הגיבורים של יצירת עגנון, לרבות המספר עצמו, מתמודדים עם הנורמות, המירות והאישיות המיחודה של ר' יודיל. רשות דמיות מרומות, החזרות ונזכרונות בשמותיהן ובייחסם משפחתיין, נתווית על פני חלקיים ניכרים של יצירה עגנון, ואף אם אין הדברים מצויים במפורש הרוי שחיליפין וחליפין חיליפין מתרוצצים ביצירה, שכולם מהווים מעתקים של ארכיטיפוסים – טיפוסי וסדר מיתיים. יצירת עגנון כולה משתקפת כמו בתוך מערכת של מראות, עלילות, שמות, "תקובלות זימוניות", מוטיבים ודרמיות, החוזרים ביצירה האחת וביצירות התואמות, השבות ומאירות נושא בסתר מתר מואב חור. והואריאציות השונות מעמיקות את הראייה והבנה של המספר והספר, והסיפור הופך לתחילה אגלאטי, לויזדי עקיב – לפעמים ישיר – לגבי המצוקה ממנה עולה הייצירה. הספר כמו נגע בעולם הנגינה, בהיכל שבו נגעה-נגינה בכל מענען, בכל מלאה, מעוררת אינסוף קולות מהדרדים כנוגה. במהלך השנים מגלים החוקרים יותר וייתר מקורות שעגנון העתיק והסווה ביצירתו. פועלות אימוץ המקורות ושילובם מחריש יוצרת עולם אישי-אוטנטי ומגלה פנים חדשות בתוך התרבות שמתוכה בא הספר. אנו נמצאים לפעמים בתוך טקסט, שהוא מעין שרה של פסיפס קינטי, שכל תזווהה בתוכו עשויה לשנות את שמוותנו. ב"הכנסת כליה" מקורות מצוטטים לאלפים, לרבות ציון חלקי של מראי המקומות. שיטתו של ר' יודיל למצוא חתן לבתו הוא גם מעין ביטוי של עולם ערכיים וגישה פסיכולוגית

ההמליצה שנמצא בכללו של הקבחן שנפטר. מנשה חיים החור לביתו מנדרודי מגיע לברית המילה של בן אשטו. הוא אינו מגלה את סודה ומית ונזכר בבית הקברות שבעירו. חזק המעצבת, לו גילה מנשה חיים את סודו, מציב את המעצבה על קברו של מנשה חיים האמתי. על סיפור זה אמר הרב אברהם יצחק הכהן קוק שהוא סיפור חדש, וזאת על אף שהסיפור מעלה אותו בעיות שעלו בספרות ההשכלה, המתמודדת עם עritzות החלכה, היחס הקשה לעגנות ונינוון העיראה והאמונה. בדרכו המיחודה, הצליח עגנון ליצור זיכר של הנושאים המשכילים ולהעניק להם הון עמוק אוניברסלי וזה עמוק דתית יהודית, שガאל את ההלכה מן הייצוג הפורמלי והשתחי שלה. הכרת אמת זאת ויכולת המבע האמנתי שלה, היא שהלהיבה קוראים רבים מן התקופה שבה נכתב הספר ועד ימינו.

אך-על-פי שהסיפור שוחר במאות פסוקים ומקורות יהודים ואחרים מכל הזמנים והסוגים, כמו כתבי מדרש, ספרי חסידים המועתקים בשלמותם ובחילוקיהם ברמות שונות של עיבוד, וקטעים מתוך ספרי מוסר, הרי שגם האפינויים הتسويוגים והتسويילאים של החברה היהודית הם חלק חשוב ביצירה. זהו מעין ספר קבצנים, כבוגמת ספר הקבצנים של מנדלי מוכר ספרים. ניתן לומר ש"עגנות", "זהיה העקבות למשורר", "אגרת הספר" וכל נשאלת של מיצירותיו המכדרמות של עגנון, לרבות ה"טוטען טאנץ" ו"בארה של מרין" – אלה הם קווי המתאר העיקריים של יצירות עגנון. היצירות הללו, בין אם הן מוחחות מאר לדומאן או אפילו לרבר-רומאן, כלשונו של החוקר והמזכיר בווער רפלע על "תمول שלושים", ובין אם הן מצומצמות מאוד לכדי אנקדוטות, הרי זו מהות מפתח כללי לייצרתו.

באשר עגנון ישב בארץ עד 1912, הפנים את הרובד הביגורי הקשרו באישי העליה השנייה ובכלל התקופה, נושא שוף ועלה בתקופות שונות: ביצירתו, כשהשייא הוא ברומאן "תمول שלושים": עולם ארץ-ישראל המתחרשת, ההתנסויות שהיוו בחררכתו את האישים הללו במהלך חייו. עולם הערכיים של איש המופת מתלבך עם תפיסת האמן, האומן בעל המלאכה, הצדיק והלמרן. מסכת מחוברת זאת קשורה לעולם דמיות-העל

טונית בגדה רבינוביץ, בזמן שיסורים אלה מעיריים על מצוקה שונה ועל חולשה במישורים אחרים.

כבר בוגר, מאוחר יותר כל המאבקים וחופשי הדרך קיימת השאלה, המוצגת בדרך של פיתויו, האם יכול האדם לחזור ממערכתו, ממזלו, מאופיו ומגוריו. וזאת בנויגוד להכרתו הפושטה של הуглון, ר' נתע, המציג את אביו ואומר: "אין אדם חורג ממערכתו". על כל שעיל יכל רבי יודיל להקשיב לקלות שוניות ולהתפותות. יכול הוא להשיא את בתו הבכורה לחברו האלמן הזקן ר' יואל, אבל הוא זוכר שהרב מאפטא גור להעניק נדוניה לבלה כפי שנutan אביו החתן ואילו להחתן זקן זה אין אב; מכאן שאין הוא מזלה של בתו. לעומת זאת, בניגוד לכל הגוין וכайлו על סמך היותו צד את לב הבירות לבשו הנאה, הוא הקבע מתחייב להעניק לבתו י"ב אלף ארומים כפי שפסק אביו החתן. בשל תמימותו שאינה יודעת פשרות, הוא זוכה לנס ואני נאחז כבדאי. הקירוש ברוך הוא מכון את עולמו לפי צורכי הצדיק האבוסור, התמימות והנס העשים ייד Achot לקים את דבר הצדיק.

עגנון פורש שפעת ואירועיות בספר על הנסינו, כמו במעשייה המופיעה בתחילת "זכונותם לבלה" [עמ' לב], והמצוות מתוך מדרש רבה, פרשת "בחוקותי": מעשה באדם אחר שמכר כל מה שיש לו בשbill מציאות, ובכספיו האחרון שאשתו נותרת לו בשbill סעודת חג "הושענא רבבה", יומו האחרון של חג הסוכות, הנחשב גם ליום דין, הוא משתתף במצוות מלובש ליתמה ומתרביש לחזר אורן אשר בידיהם ריקות. "הלק לבית הכנסת וראה שם מאותם האתרכות שהתינוקות זורקים ביום הoshuana, נטל מהם ומילא את שקן והלק ופרש ביום הגדול עד שהגיעו למדיונת המלך. אותה שעה היה המלך חשש במעיו. אמרו לו בחולם רפואתך טול מאותם האתרכות שהיהודים נוטלים בהoshuana רבבה ותתרפא. בקשו בכל המדרינה ובכל הספינות ולא מצאו הלו ומצאו לאו אדרם יושב על השקן. אמרו לו יש לך דבר למכור? אמר להם, אדרם עני אני ואין אצלי כלום. פתחו את השקן וממצאוו מלא אתרכות. נטלים והביאו למלך ואכל מהם ונתרפא. מלאו לו את השקן בדינרים והלק לשלם".

מעשה זה, בשינויים רבים או מעטים, מגולגל במעשהויות עממיות רבות. עיקרו – צמידותו של

המתנה אותו. עגנון עצמו מציין את הקשר בין הרומיות ובין המידות. "סיפורו של ישראל שלמה דומים למידות שנטלבשו בהם בשר ודם" [עמ' רצח]; וכן, "מי ימלל כל אותן המידות שנטלבשו באותו הסיפורים. מי ישמע מקטת מן הנראים שנגוזים בכל דבר ודבר" [עמ' תי]. השילוב שבין אגדה לפסיכולוגיה הוא קו מיחיד ביצירת עגנון, שהרי במשמעותו הגיבור לבין קשר פסיכולוגי גלי בין פעולות הגיבור לבין מניעו, ואילו אצל עגנון הפסיכולוגיה, ההיסטוריה והרקע ההיסטורי של גיבורו האגדה מהווים חלק אינטגרלי של יצירתו.

"יעמוד הנסינו ביצירת עגנון"
בסיפורו עגנון שנזכר עד עתה, הנסינו – או המבחן האנושי – הוא מוקד הספר. לפחות אין זה רק נסינו של האדם אלא גם נסינו של הקב"ה, כפי שמצוין עגנון בספרו "ידידות" שלוקט בספר המעשים: "עיקר הנסינו של איוב, לא של איוב היה אלא של הקירוש ברוך הוא בכivel, שמסר את עברו את איוב בידו של שטן. ככל מרוד נסינו של הקירוש ברוך הוא מנסינו של איוב, איש שם ויישר היה לו ומסרו בידי השטן. אחר שקראיתי את דברי קרעתו את המעתפת ואת המכתב ופיירתי את הקרעים לרוח" [סמור ונראה", עמ' 222].

וכפי שמצוין עגנון מן המדרש בזיהיה העקוב למישור: "אשרי אדם שעומד בנסינו שאין אדם שאין הקירוש ברוך הוא מנסה אותו. מנסה לעשרה וכור' ומנסה העני אם יכול לעמד ולכל יטורים" [אלו ואלו", עמ' קכ]. תגובת הגיבור הטיפוסית זו – היענות חלקית לנסינו, הקשורה בחולשת אופיו, בהיותו בשר ודם. חולשתו היא תמיד הפתחה לחטא, ואין רחמים על הרופטים. חולשה קשורה תדריך בהונאה עצמית ובפגיעה בערך; כתועאה מכך נקלע הגיבור למצב ללא מוץ. החטאים הבלתי-מורגים, או הזעירים ביותר, מהווים מכשול שהגיבור אינו יכול לעקפו ומשלים על כך בחיים.

הגיבור אינו עומד בנסינו ומגלגל על עצמו אסון, או להפר, כדוגמת ר' יודיל, העומד בנסינוות זוכה לחיי עולם. אך בדרך כלל אין הגיבור יודע אל-נכון מהו נסינו- מבחנו וモצא לו מסלולי אשמה מקרים, כמו בפרשיות יצחק קומר וטונייה ב"תמול שלושים", שם רואה קומר בחיזורי אחר

ביניהם: סיפורי האהבה הפסיכולוגיים וסיפוריה האהבה האליגוריים או המתא-רייאלייטיים. יש העברה מסוימת בין סוג לסוג: לתוך הספר הפסיכולוגי ישובצו יסודות אליגוריים ולחפץ בבלומה נאכט, גיבורת "סיפור פשוט", שבמהותו הוא סיפור חרטתי-פסיכולוגי, כלולים יסודות או סמננים מיתיים וכמו-אליגוריים. בלומה מוצגת כמעין אלה-שכינה, תאומתו של הירשל. היא קלה ומעופפת בצייפות, מתחום דימויי-הנשמה אצל עגנון,קובעת את סדרי החיים ואת עונות השנה באמצעות המאכלים אותם היא מתקינה, ודמותה מקובעת ומסומנת באמצעות הנר הדולק שבחולן הצפוני.

ומайдך, גם בתחום ספרו במגוון "עוגנות" – שמוקדו אליגורי והוא מהוות דגם מסוג זה של סיפור סמלי – יש כפל זהות בין הכללה, בת המלך, לבין השכינה. כך, לפחות, נאמר בכירור ובפשטות השכינה. אישת השכינה בדמויות בחיל מנוסחי הספר: "וראה את השכינה בדמות אישה נאה" [אלו ואלו, עמ' תיד]. האשה דינה היא, ברובד האליגורי של הספר, השכינה. היא רב-מידות, בעלת יצרים, מגלה שנאה וקנאה ואיינה יכולה למשול ברגשותיה, ויחד עם זאת היא גם בעלת תוכנות אלוקיות. ככל שאנו מתבוננים במקורות של מושג השכינה ובמקורות שקדמו להתחות המושג, אנו למדים שבהתהווות הארכיטיפיים מתרוצחים צמדי ניגודים שוגם להם יש הסבר פסיכולוגי-ראשוני. הרמות הנשית היא גם רחימאית, אהבתה ורכה אך גם נוקמת ונוגטרת, מפתחה, צרה, לוחמת וושופטה.

סרבני האהבה

כפי שהאמן בן-אורן אין קרב אל דינה כיון שכלו נתון לארון הקודש, כך גם רפאל הספר, גיבור הספר "אגרת הטעוף", כלו נתון לקדרשה הקשורה בכתיבת ספר התורה, עד שאיןיו יכול לייקרב אל אשתו. יש מהמברקרים הרואים בכך רק צד אירוני, מין לעג מסותר לפני הגיבור. אך ההשג הרוחני הגדול בעיני עגנון הוא ההשג האמנותי שאינו נזקק לאמצעי גשמי לשם השגתו, כמו, למשל, לשם בלי לצחוק או לחירות [עדיקים אבלם בלבם וצלהה על פניהם], או לרוקוד מבלי להניע איבר. כך מתוארים ב"אגרת הספר" הזוקנים הרוקדים בשמחת תורה ב"אותם שאין להם קפיעין" [אלו ואלו, עמ' קמד] – כמו המלאכים בספר יחזקאל, האומרים קדוש, קדוש,

אדם חסיד לשילוחתו, נסינו לעשות צדקה בניגוד לכל הגון ולכל חשבן. עגנון מספר ספר חסידי דומה בשם "הarterog", שלocket בספרו "האש והעצים". חלק מהפרשנים ביקר את התנהגות הצדיק שאיןו מתחשב במצוות אשתו. אבל התחשבות זו היא היא המנגDOT לדבקותיו התמהונית של הצדיק בשליחותו, בהיותו שליח של עקרון אחד.

עגנון מנמר את "הכנסת כלה" בספריו נסיוון נוספים, המבוססים בחילוק על אגדת פלימו התלמודית [קידושין, פא, א], אגדה זו מספרת על השטן המתגורר באדם בשם פלימו, שהיה נוהג לומר "גירא בעינך השטן", שפירושו: חוץ בעיניך השטן. השטן מלמדו לך ומתחפש לעיני הפוגע בפלימו בערב יום הcliffeרים. הוא מתדרפק על דלת המנosa ומטיל עליו את טרחת אירוחו ונוכחותיו הרוחה, וטפו שימושים עצמו מתוך בית המארח עד שיוציא קול "פלימו הרג את הנפש". עגנון מלקט ספר זה לספרו "ימים גוראים" [עמ' רכב]. הספר הוא גם גרעין ספרו של עגנון "לפי הצער השטן", שלocket לפתיחת "האש והעצים". ספרו זה, כמו מעשיות נסיוון אחרות, מהוות בנין יסוד ל"הכנסת כלה" כיון שהוא מייצג את תפיסתו של המספר לגבי מידת החסידות, שעיקרה עמידה בנסיוון ללא תנאי. כך גם המעשה ב"חוות העצים", החזרו ומספר על השטן המנסה את זוג הזרים שגר בעיר ולעת זינקה מתואזה לשפץ את בקתהו, ולשם כך הוא מחסר מהאוורחים. בעיצומו של החורף הקרחי משתחח השטן לפני פתח הבקתה ומתדרפק בדלת ו קופא למוות. זוג הזרים מבקע את כל העצים שצבר למען הבקתה המשופצת, כדי להחט לשלטן בקפואנו, ומהזק כך לא נשר מן השטן אלא רمز ואפר.

בנוגן מרכזיותו של הנטיון באגדה, קיימים בספריים הפסיכולוגיים-חברתיים החטא לאמת הפנימית, הכניעה לחולשה שאי אפשר שלא להיכשל בה, גם מחמת תוכנותיו ההיוכנות של הגיבור, כמו למשל בישנותו. זה החטא המפורטים של הירשל הורביץ, יצחק קומר, הרבסט, אוליג' גם רכני. ככלם מגלים אישיות שמחפה בביישנותה על תהומותיה, על רגשות אשם שבאה.

סיפורי האהבה

קבוצה מרכזית בספריו עגנון הם סיפורי האהבה, הנחלקים לשתי קבוצות בעלות זיקה עמוקה

ימיה מתה עליAMI, בכת ארבעים שנה הייתה במותה", עמ' 26). בזכרונותיה של הנערה המוצגים כיוון מובע חפצה העולם, בטכניתה של "מספרת בלתי-מהזמנה" (שדבריה חושפים רוכד סמי החוור תחת הצהרותיה המודעות). יומנה, הכתב במכונן בגוף ראשון, מסגיר את רפישות הכותבת, דחפייה ותרשםוותיה. במקביל שב עגנון וחזר על עיצוב דמות הגבר המתוסכל שאיןו יכול להגשים את עצמו וממילא את מיניותו, בגין אישיותו הרגישה, מוטסכנות החבורה המקופה אותו, תרבתו, אמונהו וצניעותו כדמותם בין היישיבה הטיפוסי. כך דמיותיהם של שאר ביישני עגנון: הירשל, יצחק קומר, הרבסט ויעקב רכני. כך גם דמותו של עקיבא מול, גיבור הסיפור "בדמי ימיה".

סיפור האהבה עמוק והדרמטי ביותר הוא הסיפור "שיריה", בו מגלה עגנון טפחים רבים על סרך המתיחסים לקשור במשמעותו של הגיבור לאישה גברית ושתלטנית, שאותה כינה במכונן בשם כה בלתי הולם – שירה – בששמה האמתי הוא נדייה. הגיבור הוא הפרופסור המוד肯 הרבסט, שבסתויו היוו עולמים בו קולות תחייה וחידוש. במידה-מה עולה באנ הש Kapoorו של עגנון על עריצות השירה, כשהמספר כורך אותה באחות שירה האמורה לבטא בין השאר את הערכות של משיכת הבשר, בדברי השיר אותו מצטט עגנון חזור וצטט במהלך הרומאן, כפי שהראה הלל ברזול, והמובא מתוך שירותו של שי שלם: "בשר כבשרך לא ב מהירה ישכח".

הרקע לסיפור הוא המצב בארץ ובאיופה בין שתי מלhotot העולם: עליית הנאצים לשליטן ומצב היישוב בתקופת המנרט, ובפרט ירושלים של האוניברסיטה העברית והפרופסורים. באופן עקיף הרבסט מחשף את השירה שננתפוגה מהHIGH, או שמעולם לא היתה בהם. הוא מנסה לכתוב טרגדיה, מוליד ילדים לעת זקנה וועסוק בכל מיני פעולות חילופיות לעיקר עבודתו. כל אלו אין בהם כדי לנחים את הרבסט, הנוטר קרבן לחיפושים.

תمول שלשות

הרומאן "תمول שלשות" מנהל דיאלוג סמי עם "הכנסת כליה". יצחק קומר הוא כנראה דור שני של רביע יודיל חסיד. לא בקירבה הביוולוגית עיקר החשיבות, אלא בסמיות הפרשיות הדוחנניות,

קדוש ורגלים כפ רגליים ישרה. לציר ביל צורה ולכתוב לא אותן, זהו ההשג האמנומי הגדול. لكن, גם הארטיקקה אינה זקופה לאמצעים פיסיים. מה שמתפרש מייד כחולשה מעוררת גיחור, כאימפרטוציה, יש לו ביצירת עגנון – כמו בחלק מהמעשיות הברסלביות – מימד פאריאדו-טלי של כוח עליוי ומשילה ביזור. לא חדר-אישים לבניינו אלא בבואה של מטרפ כל-יכול. הדתגבות על החולשות והמנעות, על אמצעי ההשגה והתווך האנושיים, זהו ההשג האנושי הגדול בביתר. לאחר מות אשתו כותב רפאל ספר תורה לזכרה. הוא חוזר לגואל את התורה ואת זכר אשתו. רעלת הכתיבה היא פעללה של תיקון ושל רודוקציה לאחר שנטלק הגורם המפרי, הנוכחות הנשית. גרשון שקד עמד על חשיבות דרכו הצעינו של החוויה כגורם יסוד בהשתכללותה של יצירת עגנון. המוטו לספריו "אמנות הספר של עגנון" נטול מתח "אגודת הספר": "באותה שעה זכה רפאל להכיר את סוד זה, שקודם שהוא לירבק בנוועם הדבקות עלייו היה, שנקרא מכך שבספריו יסודות של סיפורים לחיות בבחינת אדם שעמד במי קרח ביום השלג" [algo וalgo, עמ' קמא].

"בדמי ימיה" הוא סיפור אהבה שנפתח במסכת העת "התקופה" בשנת 1925, בלשון מעין-מקראית ובחלוקה לצלעות על-פי משקל הקינה המקראי. החוקרים מצאו בספר יסודות של סיפורים אירופאים שונים.

החלום והזהיה הם חלק עיקרי במערכות התרבותיתיו של הספר. במקודם לשיבכה טלית, רווייה רגשות אשם, של הגיבורה תרצה בת-ה-17 לעקיבא מזל, המורה שהוא בן למעללה מאורבים, אהבה של אמה שנפטרה בדמי נינה. האם נישאה לפי דרישת אביה לעשיר מינץ, כדי שיוכל לרפא אותה ממחלה ליבת, שלא הייתה במובן אלא מחלת אהבה ורופאיה זו הייתה קללה. בנסיבותיה של הבית אל עקיבא יש יסודות תיקון דתים. היא מנסה לתקן בנישואיה לעקיבא את העול שונעה לאמה. לאחר שנישאה למורה והגימה את עצמה, חייה

מושגים כחמים זעיר-בורגנים תפלים.

בסיפור מושלים רגשות האשם של עגנון על נתישתו את אמו על ערש דווי: "בדמי ימיה מטהAMI" (נושא שצין דוד אברבך במחקרים והשווה ללשון עגנון בספרו "מעצמי אל עצמי": "בדמי

האמונה, ממש בזקן זקנו ר' יודיל. גם מי שהופקד לאימי האבסורד ולאתגרי החילוגיות היחסית, לאיامت האינדריבידואציה האישית שלו, אינו יכול לסייע בחולשתו בטענה לביקורת התהשבות, הבנה ומחילה, ועל השאלת "יצחק זה שEINVAL גרווע משאר כל אדם, מפני מה גענש בל-בר?" [עמ' 604], תשובה דמספר הדיא ש"אלקי הוווחות... אין לפניו לא צחוק ולא קלות ראש" [עמ' 605].

במישור הסכמי יצחק הוא קרבן, עליה תמיינה הרחיב על עניין זה ארנולד באדר), ובמותו יש מחילה לו וסיליחה לעולם. גשמיים מתחילה לדרת לאחר בוצרת ממושכת.

אל תוך הרומאן חודרות הבלחות מתוך המציאות השלמה בדרכיהם מורכבות, למשל על-ידי האדם השלם, בדמותו של מנחם העומר. החלוץ המאמין, איש הכהנים, המסתפק במועט ומפניהם את מידת ההשתנות (ראה הסבר המשוג בעמ' 6), מירת כל המידות. מנחם לא הילך בגדלות. אמת המידה שלו היא "ר' שEINVAL צרייכים להתביש מיעים בחינינו". מנחם העומד הוא דמות שעמדה בניסין, ולא עזבה את עבותת האדרמה כמו שעשה קומר.

"שאל יצחק את עצמו כיצד הייתי עבשו אילו עמדתי בנסין ולא ברחטי לעיר? התחיל מונה את מעשיהם של אותם שעמדו על הקרקע" [עמ' 538] אך הרוחרים מסוג זה הם ראשית כל חטא מפני שהם מביעים חרטה, וחרטה שאין בכוחה לשנות את האדם היא רק עדות לחמלה עצמית. מנחם אינו יודע חרטה מה. הוא מקבל את העולם בוניגטו ואינו חושב שהדברים יכולים להתרחש אחרת, כיון שהוא שלם עם עצמו. השקפה זו היא עדות ותנאי להפנמת מידת ההשתנות. "אמר מנחם... אני אינו יודע מה זה צער. אמר מנחם אני יודע כלומר שמח בחולך אתה. אמר מנחם אני יודע שמחה מה היא. אמר יצחק כלומר הגעת למרת השתנות" [עמ' 540].

מנחם נשור בקבוצת דמויות נספות ברומאן, המייצגות את האיש השלם, מון קרובות אליו בדעותיך ומהן רוחקות. כזה הוא ר' יעקב מלכוב הוווק בשעת מותה: "בושנו כי עזבנו ארץ. כי עזבנו ארץ וזיה הובשה שככל הבושות" [עמ' 389], או האמן השלם, העיר בליךוף, המנסה לתקן את יצחק ומעמידו על טיב אומנותו, אומנות הצבע. לעומת זאת האמנות השלמה של הציר-הבורא. אל תוך הרומאן מסתננים גם זמן ומקום אוטופיים,

ברוך של אנטי-תיזה רפואי. או בלשון אחת מפסקאות הפתיחה: "שלווה דורות נתפרטו מאוצרותיו של ר' יודיל חסיד זקנו, ודור רביעי גימר את נכסיו ולא הניחו לשמעון קומר אביו של יצחק בן בנה של בתתו של ר' יודיל אל פרק במנון לא געשה לו נס ולא מצא מطمון בדרך שמעון זקנו. ר' יודיל שהיה שלם בבטחוונו שלם לו הקירוש ברוך הוא כמדת בטחונו, שמעון נכדו תלה בטחונו בפרק מטיא..." [עמ' 50].

על ר' יודיל לא חלו חוקי הרים הרגלים, חוקי ההפסד והבלון. לא כן החנווני הישר שמעון קומר, שגגל את חייו בחשבון רוח והפסד. בנו, יצחק קומר, נעלם מבוכן מסוים על אביו, שכן הוא אומר ועשה, עללה לא-ישראל בזמן שהוא רך מציאות של דמיין ובכך הוא מגשים את משאת נפשו של ר' יודיל לעלות לארץ. הוא נוטן לה ממשות, אבל במקביל הוא נוטש את אביו המוד肯, הכרוע תחת על הפרנסת, האלמן המטופל באחיו ואחיותו של קומר שהגעו זה מכבר לגל נישואין. לאחר זמן, משוחבה פרנסתו של יצחק קומר בארץ, אין הוא משגר לאביו ממון, למורות שבאו נטל הלואות כדי שיוכל לממן את נסיעת הבן לא-ישראל. כבר מנתוני פתיחה אלה ניתן לראות עד כמה לכל מעשה רב יש שטר בצד, שזמן פרעונו מגיע. העליה לא-ישראל, הקשורה בנטישת האבות והתנכורות להם, כורכת אחורי סדרת עיוותים המשתלטים על חייו הגיבור ומורדים אותו לבור שחת.

הרפיין הכללי בחלק מתגובתו של קומר הוא ביטוי לחוטר הוודאות שבבחירה וב��וטוי המוסריות. אישיותו נגורת ומנחשת את עצידה באופן אינטואיטיבי, מתוך חרדה, בדומה להרבה בריות נוחות-מוג. לעיתים זוכה יצחק להבלחות של חסר, להתלבחות עם עולמו של ר' יודיל. "אבל חסר זה אינו מתמיד, שمرة החסד אינה מתגלית אלא לפרקם, כל שכן לאדם שאינו ראוי שאור החסד יהא מair לו بلا פיסוק. כל כמה שאנו משתמשים להפר בזכותו של יצחק חייכים אנו לומר שהוא לא היה טוב משאר חברינו" [עמ' 263], וזאת לעומת ר' יודיל, שהיה "שלם בבטחונו".

אף-על-פי שקומר אינו חי בקטגוריות הנט והבטחון הוא משלם מהיר מלא ומתחיב בכל חומר הרין באמן שכל חייו נתונים למבחן

מתוארת גם ראשיתן של מושבות בארץ ובשלונן, כדוגמת מחנים. הדור, דור התהיה, מלא תהיפות של תקווה ויאוש "ולא נתנו לב שהימים הראשונים כבר עברו וימות המשיח עדין לא באו והגלוות נמשכת והולכת" [עמ' 264].^[264] החשש של גליה לתוכה מציאות האבוסר מתרחש מזיאות הגואלה מפעבע ברכות משורות הרומאנים. הפוס היחסני מתחש רק לקראת הסוף, כפי שמסתיימים הסיפור "זהיה העקב למישור". המצבה

הוקמה לראוי לה, כפי שקבעו של קומור נרצה. פרשת כלב החוץ, הכלב בלבד, היא אחת הפרשיות המשערות ביצירת עגנון, מבחינת תולדות התהווות יצירותיו. השאלה היא האם עגנון חשב מלכתחילה לחבר את סיפורו של הכלב-בסיפורו של יצחק או שהברירים נעשו בדיעד, לאחר שכבר נתחוו שתי חטיבות מרכזיות של סיפורים שאינם תלויים זה בזה, ונראים הברירים שהתחשבה והשניה היא הגונגה, כפי שגם בכל יצירות הגROLות האחרות של עגנון נוצרו איזוחים, או להפרך - קיטועים של סיפורים ארכובים ושלמים מתוך היצירה המרכזית. כך "הכנסת כלה" אינו אלא סיפור מסגרת למכלול של מעשיות שעגנון כתוב קודם לשילובן בסיפור המסתגרת. בתהליך ההפרק, פעמים שסיפור ראיashi מולידי סיפורו השני שניהה לחי הגושא את עצמו, עד שקשה לראות את הזיקה שבינו לבין הספר-مولידי. כך בהתפלגות של הספר "הרופא וגירושתו" מתווך "אורח נתה ללון", ו"עד-עולם" מתווך "שירה".

פרשת הכלב בכל מציגה בפני הקורא כלב-שאל מהו זה ליה להעניש את יצחק, אשר בתוכאה מנשיכתו עליה בקרבן עליה תמיימה, ביצחק אבינו. פרשה זו שוחרה בהיסטורייה של ירושלים ובכל מיני אירועים ופרשיות שהיו ידועים לאנשי התקופה ולירודע ח'. אבל הקומפוזיציה המופלאה של עגנון מעלה בזכרונו מעשייה שיש בה מאותו מוטיב מרכזי של כתוב על גבי פרותה של חייה, המziel אדים – ואני מולייכו לשאול, כפי שהדבר מתחש בספר העיקרי. הדיאלוג בין טקסט עיקרי למשנו הוא מסמניה המובהקים של יצירת עגנון, שיש לה דרכים טיפוסיות להרחבה ולהעמקה של הכתב ביצירה.

"מעשה בחסיד אחד שהיה חייב ממון לשור ולא היה בידו לשלם... אמר לו רבו, צא לשוק ובכל דבר חפץ שיציעו לך לקניות – קנה ולא תשגיח מהו

לעתם המזיאות היפו-ירושלמית שהוא מעותת ומדורדרת. עגנון עוסק בromeן בפלון-ירושלים החזונית, הניצבת לעתם ירושלים-של-מטה, כפי שתגלתה לראשונה לעניינו של יצחק: "נתגלתה לפני פתאום חותמת ירושלים, שזרעה באש אדומה, קלואה בזבב, מוקפת ענפים אפורים פתוכים בענפים כחולים" וכיו' [עמ' 509], ומוללה השבת האגדית בירושלים, שהיא מפתח לזמן האוטופי, בהתקפינה בצלבים וקளות של ערב שבת, צבעי החומה וצבעי הנשמה. כל אלה כאילו אומרים עד כמה הוא רחוק ממנה,بدل חיקויו הנעלה ועד כמה הוא רחוק ממנה,بدل חיקויו שלה.

"הדברים שראה שם (ביפו) נתعلמו הימנו באילו [...] להם שם מציאות... ונגלתה לפני העיר הקרוישה כמו שנגלית לאוהבייה" [עמ' 490].^[265] ירושלים של "תmul שלשות" היא עיר המייצגת מציאות של נבואה והתגלות, כפי שאומר העיר בליךוף: "...ירושלים אינה נגלית אלא לאוהבייה. באו יצחק ונחבק זה את זה בשוביל שוכינו לדור לשאר ערים מצאתי בה חסרון הרבה, לבסוף נפקחו עיני וראיתייה. ראייתה אח, ראייתה" [עמ' 214].^[266]

ברומאן זה מגיע עגנון לשיאו כהיסטוריה וכפרשן ההיסטוריה והוא אף מתחוה כיון להיסטוריוסופיה הכללית המרומות ביצירתו. הוא עוקב אחר ראייתה של ירושלים החדשיה, אחר בנית השבונה מהעיר ושרар השכונות שנבנו מחוץ לחומות, ועומד על הפה-ארכוסים שבಹקמתן. אנשי מאה שערים, אותם קנים המזיגים על-ידי פיש ור' גורונם יקום פרוקן, הם שהעו ליצאת אל מחוץ לחומות, למדברה של ירושלים, ולבנות את השכונות הראשונות. וכך מספר עגנון על תולדותיה של שכונת נחלת שבעה: "יצחק כבר שכח כמה מדעותיו הראשונות, דעתו על החלקה לא שכח. כשהיה מהלך בתווך השכונות ורואה בתים בישובים היה תהה, אנשים ששמנו עליהם שהיו מבלי עולם מורדי אור וחוקים מן היישוב דם הרחיבו את ירושלים והכינו מקום לדורות הבאים" [עמ' 232].^[267]

כפי שעגנון מספר על תחילתה של ירושלים כר הוא מספר על תחילתה של תל-אביב. "בראונה נתנו את דעתם לבנות להם מעונות קיז', שדים מוצא בהם מרגוע אחר عمل הימים" [עמ' 438].

הנכזות בעוריו, פרשת ארץ-ישראל ופרשת ירושלים שלו שהחמייצה. המספר מגיע לבוטשאטע ערב ים-הכיפורים ומוצא אותה אבלה וחפואה. הוא מנסה לשקם את חורבנה שחרבה לאחר מלחמת העולם הראשונה והמאורעות שנתמשכו לאחריה, ובוקר משקיע את מרצו בתיקון בית-המדרש ובשיקום לימוד התורה בעיר. המספר מנסה לשלק את המחליקת שהייתה סיבה עיקרית לחורבן הכהילות, לשקר מחדש את רבי חיים בעל המחליקת אל אשתו, ולהריעף מעשי צדקה וחסד על עני העיר ונרכאה. אלא שرك חלק מהדרבים ניתן לתיקון. גם טעויות שטעה המספר בבחירת בת-זוגו עוברות תhalbך של תיקון באמצעות העברה,

מייחס של גבר לאשה ליחס של אב כלפי בת. בוטשאטע היה לאבי עגנון ירושלים דגלאיצה, מעין כמעט-תחליף לאוֹרֶץ-ישָׂרָאֵל (גיאוגרפיה היא מזכירה לו את צפת). מתחרה היה בירושלים שאינה מאירה פנים למי שאינו ראוי לה. אך במובן עיקרי היא ניגודה של ירושלים, כיון שהיא מייצגת את אשליית הגולה בפריחתה. כמו יפו ב"תmul שלשים", היא מציגה אנט-תיזה מודומה - מציאות במו-שלמה שהיא פגומה מיסודה: יפו בחילוניותה, בוטשאטע בגלוותה. במקביל, עולה מישכטו של המספר האורה לרחל בתו הקטנה של בעל המלון, אותה הוא מכתר ב"בת-מלך" או במקבילתה. "כבר אמרתי לך רחל, אוילו זהה שכוכחה שהוא בן מלך" [עמ' 74]. השיכחה אמרה הן לגבי המספר, השוכחה את זהותו, ייעדו ותפקידו, וזה לגבי הדוחות שאויטה מנסה המספר להעניק לבת-המלך כדי שתהייה ראויה לו. רק הוא יידע את ערכה, שהרי בת-מלך היא.

המספר מתחמודר עם זכר רוחמה, אהובת נעוריו בתקופת יפו, המתגללת בהוויתה של רחל. זו הופכת לאשת ירוחם חופשי, המקימים זיקת שם לרוחמה הקטנה, אהבת נעוריו של חמדת. וכשם שרוחמה השילכה את כינורה באש - כך מנסה האורה, שהשטי מתרגה בו, להעביר את רחל לירוחם. מישכטו של המספר לרחל נידונה לכשלהן. המספר מבוגר, נשוי ואילו רחל לבה נתן מילא לירוחם.

"רוחמה זו איני יודע אם היא חייה ואם מתה, ואם חייה, אם היא נברית. בין ברך ובין בר נגורה מת, והוא עצמה שרטתו, כדי לצלות בו דג קטן לבחור אחד" [עמ' 76-79]. רוחמה הייתה מוכנה לתה את

ונם שווה את דמיו אם לא. יצא לשוק. בא אליו הנביא זכור לטוב לקרהתו בדמות כפרי גוי והצעיר לו עור של בבש. שאל אותו החסיד בכמה אתה מוכרו לי? השיב לו בזחוב אחר... הילך אצל השור והביא לו את העור. נתקבש השור... נטל את העור והכבה בו את החסיד. עם שהוא חוכבו נתקבש העור ונמצא שערו עשי אותיות, ושמו של השור בתוכו שם" [עמ' 467-468].

הכתובת על הפורה, הבוקעת מתוכו עולם האגדה והנס, היא כתובות ישועה, לעומת הכתובת על פרות הכלב, המבשרת אבדון. העימות בין המוטיבים והשתלתם בקונטקסטים שונים - אגדי וריאלי - CActive ממחישים את מיררת חז"ל: זכה העשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המוות.

המחבר ב"אורח נתה ללון"

"אורח נתה ללון" הוא מעין רומאן וידיובי-אוטוביוגרפי, שנתרפס בספר ב-1939, ובו מנסה המחבר להתמודד עם רגש אשמה וחשוכול שהתעורר בו לאחר פרעות תרפ"ט, בהן נהרס ביתו שבשכונת תלפיות בירושלים. המספר, המכibil לעגנון עצמו, נושא לעיר קברות אבותיו - לבוטשאטע, ואשטו נסעת לקרובה שברמניה. "אני שבל כל בארץ חשב בעני כבר מן הגוף וכל ספר חלק מן הנשמה הייתה פתאום כמו שלקה בגוף ובנפש. יתרה על蟂 אשתי, משפגעה בנו הפורענות נתרשלו ידיה. וכשהתחלו קצת חוררים לבתיהם לבנות את הריסותיהם קשה היה علينا לחזור לבנות את הריסותינו. מי שעברו עליו רוב سنותו ונחרב שני חורבות ידיו מורשות. הלכה היא וילינו אצל קרוביה לאארץ אשכנו ואני הлечתי לעיר מולדתני" [עמ' 194-195]. פירוד זה ושיקום החיים מחדר עוררו בעגנון זכר הוויות מקובלות של אבון ואשמה, כמו עיבתו את בית הוריו ונטישתו את בית-המדרש, וכן ירידתו הריאונה מהארץ ושיבתו אליה לאחר הקטסטרופה שפקדה אותו בש:rightה ב-1924. ככל אלו היו חוות יסוד לגביי והן משתקפות ביצירה. "שמא תאמר וכי אפשר לדום לבירות, והריהו דברוק לשורשו. אומר אני לך, אני עצמי ראייתי כן, שבזמן שהייתי מוחבשי בבית המדרש ברוח בית המדרש ממני, עלייתך לאוֹרֶץ-ישָׂרָאֵל ברכה הארץ ממשני" [עמ' 74].

במהלך הסיפור מנסה עגנון לתקן את הגולה ואת הפרושים הבלתי-גמרות בחיו, כמו אהובתו

ש��צתי בחזרזים מעין שמיים חיים. ושותית, מפני שאון דעתך נתונה לדברי זמר" [עמ' 29]. במשמעות של רוחמה הופך להיות מזכרת-עוזן לביריחתו של המספר משובעת גערוי אין לירשלים והן לה, המספר אינו יכול לעמוד בכך. הוא מעדיף להסתתר מאחוריו בגרות הטעם ואטימות הלב. בשם שרוחמה שרפאה את כינורו של חמדת להשחתה המספר, נאלץ חמדת המבוגר לשרפף את כינורו ולהעבירו לירוחם, שהוא מין גלגול של רוחמה.

ב"אורח נתה לנו" סדרה חבויה של אהבות שלא זכו להתחמש ולפרוח. צו היא, למשל, פרשת "רופא וגורשות", סייפור עליה בדעתו של עגנון בשעה שכabbת את הרומאן. הרופא הוא קובה מלך, שנושא בסופו של דבר לאשה את אראלה ב"ח במקום דינה, שאיתה נאלץ לגרש. כך גם פרשת נסין התקין הכלתי-אפשרי בין רביה חיים לאשתו שנתרגלה כבר לשכת בודדה. מי יודע מה יעלה בגורלו של המספר, שאשתו יושבת עם ילדיו בגרמניה.

הזוגות הכלתי-מתואמים, או העוגנים לסוגיהם, קשורים במערכות מעין-אלגוריתם בדגםת היהודים שבין הקב"ה והעם (כנסת ישראל וארץ-ישראל), ובין עגנון לירושלים. עגנון חזר על המדרש המפרש את הביטוי המופיע בספר איכה "הייתה באלמנה": "כאשה שולך בעלה למידנת הים ורעתו לחזר אצלה" [עמ' 216], שהוא מקבל למצבו של "האורח". אותו מדרש מתוך איכה הרבה חזר וופיע בטיפוף "המטפחת" שבקובץ רבי ואלו ואלו [עמ' רנו]. השטן, או אותה הישות המופיעה גם בספר המעשים" והמגרא בספר את רחל, חזרת ומופיעה בוגרו כשהוא מתלבט בעניין שבתו ארצה. זהו מוטיב קבוע בכתביו עגנון – השטן המעכב כל מי שמנסה לעלות ארצה. שוב חזר הסיפור התלמודי על פלימו המנוסה על-ידי השטן, כסיפור מנהה בכתביו עגנון. שוב עדים אנו לכהה של האגדה בתוך רומיין כמו-חברתי-פסיכולוגי. שוב חזר המוטיב מתוך השירים הראשונים שכabbת עגנון – בין אם זה השיר על המעשה ביוסף דיליה דינה, ובין אם זה השיר "גיבור קטן", שהרי בשנייהם הגיבור נלחם בשטן.

למעשה, משללו מעותיו של המספר להוציא ולשבת בחוץ-ארץ, הוא מתעורר לחזרה ארצה, בשאמתתנו מבלי יודיעו המפתח האמתי

כל עולמה ונשמה ל"בחור אחד", הוא המספר. לעומת זאת המספר גמלט ממנה כפי שנמלט מדהארץ ו מבית-המדרשה, ממש כפי שבגד בירוחם. בעת הוא מעונייש עצמו על-ידי רחל באמצעות ריסונו מפני מරוחי השטן. בכivel, יש בידו של המספר לפותח את רחל. אין הוא מעמיד במבחן את קסמיו הגבריים. הוא מעדיף להציג את ויתרונו בקרובן, ככברה וכככיתו של עמידה בנסין.

"אילו היה הדבר עבשו היתי מסטר לה מעשה בכתו של מלך... הגבהת את כובע לכבודה ובירכתו אותה... והלובן שבכיניה הבהיר בצדך פלאים, עדיף מעין זה מצאת ביום סתו על שפת ימה של יפו. וудין הייתה רוחמה הקטנה קימת... אם כן למה הנחתית את רוחמה ורצתי אחר יעל חיות, מפני שבאותו פרק עדין לא הבשיל שכלי, זו ני במנג' החבורים שבחרחים מהם שיפה להם" [עמ' 73-74]. קטע בריחה זה מקרים את הקטוע שצוטט לעיל, בנושא הבריחה מהארץ ו מבית-המדרשה, והוא עדות חשובה לדרכי הקומפוזיציה ברומאן לגבי נושאים עיקריים, הנראים כלל-متקשרים.

רחל היא נערתו של ירוחם הופשי, הפועל הטההור והפשוט, שנאלץ לעזוב את הארץ בגלל השקפותיו הפוליטיות. גם הוא אינו מצוי בארץ את שchipש בה. בין הסודות האפלים שבין ירוחם בספר, קיימים סודות שאפילו המספר אינו יודע עליהם, כגון שהוא-הוא שפיטה את ירוחם לעלות לארץ-ישראל במאה שנים קודם לכן. המספר אינו יודע כי העמולהו הציונית, שיירו החתמים על אהבותו לירושלים ועליתו לארץ מצאו את ירוחם ארצתו ומשעה מצא עצמו נבגד. ירוחם לא מצא את המספר, שכבר הספיק לדדת מן הארץ. אמר ירוחם, אתה ישבת בברלין ונוהגת מכל הטובות וושבי ברכים ובלבנו אנו הכנסת ארסה של ארץ-ישראל. שמעתי פני בירוחם וצעקטני, ארס אתה קורא לחיבת הארץ... מה היתי צרייך לעשות לפני דעתך. הביט בירוחם בנחת ואמר ב נעימה, למות אドוני, למות" [עמ' 87].

"נניח את החטור שהניח את רוחמה ונחזר אצל רוחמה. כל אימת שהיא באה אצלי בחלום היא באה בכנורה... וקוראת לי בשם וכנורה עונה אחריה, ויש שהיא מנוגנת אתשמי בכנור וזהיא עונה אחריו בפה. כל זמן שהיתה נוהגת כך לא אמרתי לה דבר, משתחילה מנוגנת 'אהבה עמוקה עד שאול' גערתי בה. ראשית, מפני

לכתוב למן שנים השלושים, כמו ס' יזהר שהשפעת עגנון עלי מועטה. בעיקר יש לציין את משה שפיר, אהרון מגד, חנוך ברטוב ודוד שחדר ובמפורש יותר את סופרי שנים השישים, שחזרו להתמודד עם עולם הסמלים והחלומות, כמו א'ב יהושע, שביצירותיו הראשונות השפעת עגנון קשה ועריצה עד כדי סכנת התאבות, מלחמת השפעת הטכנית ה"קפאקית" של עגנון.

אף ביצירתו של עמוס עוז, מעריציו הגדול של עגנון, יש סמנטים של טכניקות שלו, גם בתחוםודיותו עם עגנון ויצירתו במישור המסתה והאנטם. גם מספרים בני המשמר החדשיה ביתר כמו חיים באר, יעקב בוצ'ן, דוד גוטסמן ורבים אחרים מתמודדים עם תבניות ואפשרויות ורטואזיות, מבני شك甫 ומרחיב שכזগמות ניתן למצוא ביצירת עגנון. לא תמיד יש בכר הוכחה להשפעה כלשהי, אבל יש בכר ביטוי לנורמה של גובה, מרחב ועומק שהכתב עגנון, וכל מספר המכבר עצמו מנסה להתמודד עם האפשרויות האינטנסיביות שפתחה יצירת עגנון בספרות העברית.

קשה להעיר אם עגנון משפייע על הספרות העולמית. אך עובדה היא שחלק מיצירותיו תורגם לבשימות שפות. מכל מקום, יצירת עגנון היא המפתח החלם ביותר לנכבה וMASTERIA של התרבות היהודית-ישראלית, ובכך היא מהוות אבן יסוד של הספרות שנכתבה מאז ומעולם.

לבית-המדרשה, שעמיד ייחד עם כל בתיה-הכונסיות ובתי-מדרשות להקבע בארץ-ישראל. תחושתו או היא שסיפור גלוות-תיקונו עליה בידו הוא עמד בכל גסינותו וידע לפרוש בזמן מבלי להתבוזת. "כאן נשלט סיפורו של אותו אדם שבא עליו הדיבור בחיבור שלפנינו, לאחר שוחר למקומו ויצא מכל אורח" [עמ' 444]. עגנון רואה בסיפור ובתהליך שעובר על המספר תהליך של גאולה ונבואה (הנוטח "היה עלי הדבר" מתיחס לרוח נבואה, והמלה "דיבור" בלשון ימי-הביבאים מתפרש אף היא בנבואה). החיבור, ההtagבורות על הפירור, על הגלות והעיגנות, הם תהליכי המתרכז בספר, זו הכרה הנושאת ונישאת ביצירת עגנון ומוגשת ב"אורח נתה ללון".

סיכום

עגנון בספר גילה לעמו סודות יצירה גנוזים ומעינות מפקדים שיש בהם כוחות חיים הבוקעים מלבד החרובן. עמדות רוחניות אלה חזרו גם ביצירות עגנון המאוחרות שיש להן זיקה לשואה, כמו בספרו הגדול "עיר ומלאה" ובפרט ביצירה "כיסוי הדם", שנלקתה לספרו "לפניהם מן החומה". יצירתו של עגנון מהודהה במדה זו או אחרת בעיקר יצירויותיהם של רוב הספרים העבריים שקמו אחריו, בין אם הם ספרים שנולדו עדין בגולה כמו יצחק שנחר, המספר העיקרי של העלייה השלישית, לשונו עדין לשון ספר, ובין אם הדברים אמרים לגבי המספרים שהחלו

ספריו של עגנון: הכנסת כליה, אלואלאו, על כפות המנעל, אורח נתה ללון, תmol שלשות, סמור ונראאה, עד הנה, האש והעצים; לאחר פטירתו יצאו לאור: שירה, עיר ומלאה, בחנותו של מיר לובלין, לפנים מן החומה, מעצמי אל עצמי, פתיח דברים, ספר סופר וסיפור, אסטרליין יקירתה, תזכיר של סיפורים; ספר האותיות – ספר לילדיים.